

DİYARBAKIR CAMİLERİ SÜSLEME PROGRAMINDA KAKMA TEKNİĞİ

Evindar YEŞİLBAŞ*

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin önemli şehirlerinden biri olan Diyarbakır, tarihi ve kültürel bakımdan zengin değerlere sahip bir kenttir. Farklı medeniyetlerin yönetimi altında kalan şehirde mimari bakımdan hem benzer hem de farklılık arz eden bir çok yapı dikkati çekmektedir. Benzerliklerin sebeplerinden biri coğrafyanın sunduğu malzeme ve buna bağlı gelişen süsleme teknikleridir. Mimaride taş malzeme üzerine uygulanan süslemelerde oyma, kafes oyma, kakma, kazıma, boyama gibi tekniklerin kullanımından söz edilebilir. Her bir tekniğin kendi içinde farklı aşamaları ile uygulama süreleri ve zorlukları olabilmektedir. Taş malzemenin oyulmaya elverişli dokuya sahip olması yüzeye belli bir kompozisyon dahilinde oyma, kazıma gibi teknikleri uygulama kolaylığı sağlamaktadır. Ancak işlemeye ve yontulmaya müsait olmayan derecede sert yüzeye sahip taşlarda ikinci bir rengin dahil edildiği boyama, kakma gibi teknikleri ön plana çıkarmaktadır.

Diyarbakır'daki tarihi yapıların inşa malzemesinin siyah ve gri renkli bazalt cinsi taş olmasından ve çeşitli aletlerle yontulmaya pek elverişli olmamasından kaynaklı yapıların süsleme kompozisyonlarında hareketliliği sağlamak amacıyla bir takım tekniklerin tercih edildiği görülmektedir. İki renkli almalı duvar tekniği, cas denilen sıva süslemeleri ve kakma tekniği gibi farklı tekniklerin sıkça karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Süslemenin daha kolay algılanmasına etkisi olan bu teknikler, siyah bazalt taşın monoton görüntüsünü de yıkmaktadır.

Literatür taramasında Diyarbakır camilerinde kakma teknikle yapılan süslemelerin ayrı bir başlık altında değerlendirilmediği daha çok toplu çalışmalara ve kısmen de bazı münferit çalışmalar¹ içinde değerlendirildiği anlaşılmıştır. Çalışmamızda süsleme tekniklerinden biri olan

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, evindaryesilbas@artuklu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-2420-5620

¹ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır; Sözen, 1971; Beysanoğlu, 1998; Tuncer, 1999; Yıldırım, 2001; Akmaydalı, 2004; Yıldırım, 2005; Baş, 2006; Yıldırım, 2008; Cantay, 2008; Top, 2008; Baş, 2008; Diğler, 2008; Yıldırım 2009; Ünal, 2010; Boran; Erdal, 2011; Top; Koç, 2011; Mermutlu, 2012; Daşdağ, 2013; Maraşlı, 2013; Yılmazçelik, 2014; Çığ, 2014; Yarış, 2018; Zorlu, 2019; Barotcu, 2019; Polat, 2020; Koçer; Zorlu, 2021; Akın; Aykal, 2022;

KAYNAKLAR

- Akın, R. B.- Aykal, F. D. (2022). Behram Paşa Camii Cephelerinin Doluluk- Boşluk Oranlarında Altın Oran- Estetik İlişkisinin İncelenmesi. Online Journal of Art and Design. 10/2, 241-255.
- Akmaydalı, H. (2004). Diyarbakır Merkez Safa (Parlı) Camii. Vakıflar Dergisi, XXXVIII, 143-156.
- Aktuğ, Kolay, İ. (1999). Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Aslanapa O. (1988). Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları
- Aslanapa O. (2004). Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Barotcu, S. (2019). Diyarbakır Şeyh Safa (İparlı) Camii Yapı Topluluğu, Hacattepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Baş, G. (2006). Diyarbakır'daki İslâm Dönemi Mimarisinde Süsleme, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Van.
- Baş, G. (2008). Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Taş Minberleri, II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, II, Ankara: Diyarbakır Valiliği Yayınları, 529-547.
- Beyzanoğlu, Ş. (1998). Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi. Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Boran, A. ve Erdal, Z. (2011). Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Cami ve Mescitleri. Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi. Yıldız, İ.(Ed.), 257-319, Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Ve Sanat Yayınları.
- Bozkurt, N. (2001). Kakmacılık. İslam Ansiklopedisi, 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 216-219.
- Cantay, G. (2008). Akkoyunlu Cami Mimarisinin Osmanlı Cami Mimarisine Etkileri, II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, II, Ankara: Diyarbakır Valiliği Yayınları, 463-483.
- Çakmak, Ş. (2001). Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çığ, C. (2014). Diyarbakır'daki Bazı Osmanlı Dönemi Çinileri Üzerine Bir Değerlendirme, İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, 8, 3-22.
- Daşdağ, E. (2013). Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii Çinileri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12/45, 270-280.
- Demiralp, Y. (1996). Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demiriz, Y. (1977). XIV. Yüzyılda Ağaç İşleri. Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Demiriz, Y. (2004). İslam Sanatında Geometrik Süsleme, İstanbul: Yorum Sanat.
- Diğler, M. (2008). Mimar Baş Koca Sinan ve Diyarbakır Behram Paşa Camii, II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, II, Ankara: Diyarbakır Valiliği Yayınları, 573-593.
- Doğanay, A. (1994). Tezyinat. İslam Ansiklopedisi, 41, 79-83.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi (1970). Danışman, Z. (Çev.), 6.
- Gabriel A. (2014). Şarki Türkiye'de Arkeolojik Geziler, Çetin İ. (Çev.), Ankara :Dipnot Yayınları.
- Gül, M. (2019). Mimar Sinan'ın Bezeme Dünyasında Güney Etkili Ablağ Tekniğine Şehzade Cami Üzerinden Bir Bakış. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3, 161-178.
- Hill, D. ve Graber, O. (1964). Islamic Architecture and Its Decoration, A.D. 800-1500, Londra: Faber and Faber.
- İskenderoğlu R.(1989). Beylerbeyi Gazi İskender Paşa (1494- 1571), Ankara: San Matbaası
- Koçer, F. ve Zorlu, İ. (2021). Çini Üretim Merkezi Olarak Diyarbakır Ve Çinili Camileri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9/117, 382-410.
- Kodaş E. (2019). Yukarı Dicle'de Yeni Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşim Yeri: Boncuklu Tarla Kazıları ve İlk Gözlemler. Arkeoloji Ve Sanat Dergisi, 157-158, 7-20
- Kuran A. (1988). Mimar Sinan'ın Camileri. Mimar Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, 1, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Maraşlı, S. (2013). 15. Yüzyıl Kitap Cildlerindeki Süsleme Tasarımlarının Mimari Süslemelere Etkisi (Diyarbakır Safa Parlı Camii İşığı Altında). Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, 5/3, 83.
- Mermutlu, B. (2012). Ali Emiri Efendi'nin Mir'attı'l-Fevaid Notlarında Diyarbakır'ın Anıtsal Tarihi Yapıları. e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, 8, 88-100.
- Mülayim, S. (1982). Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler. Selçuklu Çağı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öney, G. (1969-1970). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri. Sanat Tarihi Yıllığı, 3, 137-138.
- Öney, G. (1990). Ankara Arslanhane Camii, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özbek, Y. (2002). Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özbek, Y. (2009). Anadolu Türk Mimarisinde Taş Süsleme. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 7/14, 141-169.

- Polat, M. (2020). Mimar Sinan Dönemi Camileri İçerisinde Yer Alan Diyarbakır İskender Paşa Caminin Önemi Ve Koruma Sorunları, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Polat, T. (2021). Güneydoğu Anadolu Osmanlı Dönemi Camilerinde Çini Süsleme (Şanlıurfa ve Gaziantep Örnekleri), GSED, 27/ 47: 532-547
- Sözen, M. (1971). Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul: Diyarbakır'ı Tanıtım ve Turizm Derneği Yayınları
- Sözen, M. vd. (1975). Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2001). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Top, M. (2008). Diyarbakır'daki Osmanlı Devri Mihrapları, II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, II, Ankara: Diyarbakır Valiliği Yayınları, 502-526.
- Top, M. ve Koç, E. (2011). Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Öncesi Cami ve Mescitleri. Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi. Yıldız İ. (Ed.), Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Ve Sanat Yayınları. 227-257.
- Tuncer, O.C. (1999). Diyarbakır Camileri. Diyarbakır: Müze Şehir, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tüfekçioğlu, A. (2001). Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı, Ankara: Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri.
- Uysal, A. O. (1985). Adana Ulu Camii. Vakıflar Dergisi, 19, 277-284.
- Ünal, S. (2010). Diyarbakır Camilerinde Çini Süslemeler. 2. Uluslararası Kütahya Çini Sempozyumu 14-16 Ekim 1998 Bildirileri, Kütahya, 61-73.
- Yarış, S. (2018). Diyarbakır'da (Merkez) Şadırvan Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme. Diyarbakır Mekân, Toplum, Ekonomi, İ. Özçoşar vd. (Ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 17-65.
- Yeşilbaş, E. (2020). Ortaçağ İslam Mimarisi Süsleme Programında Kakma Tekniği: Mardin Örneği. Artuklu Akademi, 7/1, 29-76.
- Yıldırım, M. (2009). Diyarbakır Camileri ve Mimar Sinan Ekolü. Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır, Ankara, 318-320.
- Yıldırım, S. (2001). Diyarbakır Yapılarında Çini Süsleme, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yıldırım, S. (2005). Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Cami Çini Süslemeleri, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 5, 71-80.
- Yıldırım, S. (2008). Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Çinilerinin Motif ve Kompozisyon Özellikleri. II. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, II, Ankara: Diyarbakır Valiliği Yayınları, 463-483.
- Yıldız, Ş. Ö. (2016). Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkiler. Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi, 25/1, 86-110.
- Yılmazçelik, İ. (2000). Osmanlı Hakimiyeti Süresinde Diyarbakır Eyaleti Valileri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, X-1, 240;
- Yılmazçelik, İ. (2014). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Zorlu, İ. (2019). Diyarbakır ve Mardin'in İslami Dönem Dini Mimarisinde Geometrik Süsleme, Mairutus: Lambert Academic Publishing.